

УДК 81'27'373.46:32

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ЛЕКСИКА, СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ, СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ТЕРМІН: ПРИРОДА, ФУНКЦІЇ, СУТНІСНІ ОЗНАКИ

Полещук Олена

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
olenastasia@gmail.com*

Розкрито підходи до вивчення суспільно-політичної лексики, термінології та суспільно-політичного терміна у працях сучасних українських мовознавців. Зроблено спробу виокремити сутнісні ознаки суспільно-політичних термінів, за якими їх відокремлюють від суспільно-політичної лексики, термінологічних систем різних суспільних наук, загальнонавчаної лексики, а також ідентифікують у тексті.

Ключові слова: теорія терміна, суспільно-політична лексика, суспільно-політична термінологія, суспільно-політичний термін, загальнонавчана лексика.

Зміни в Україні та в світі завжди безпосередньо впливали на суспільно-політичний словник української мови, зумовлюючи актуальність вивчення цього шару лексики у працях А. Бурячка, Т. Панько, О. Мороз, Л. Михайленко, Я. Снісаренко, І. Холявко, Н. Яценко, А. Таран, Л. Туровської, О. Сидоренко та інших. У мовознавчих дослідженнях, присвячених проблемам суспільно-політичного дискурсу, вживають терміносполуки «суспільно-політична лексика», «суспільно-політична термінологія», «суспільно-політичний термін». Проте і досі дискусійними є питання про обсяг та критерії виокремлення цих понять. Мета статті – дослідити підходи до вивчення природи та критеріїв виокремлення суспільно-політичного терміна у працях сучасних українських мовознавців. Завдання – систематизувати праці про природу та функції суспільно-політичної лексики і термінології, суспільно-політичного терміна; виокремити сутнісні ознаки у змісті цих категорій.

Джерельною базою для аналізу послужили 24 праці сучасних українських мовознавців, які аналізують різні аспекти зв'язку між суспільно-політичною лексикою і суспільно-політичним терміном. У статті застосовано описовий, зіставний методи, метод моделювання.

Аналіз праць дозволив структурувати підходи до розкриття змісту категорій.

1.1. Суспільно-політична термінологія – це особливий прошарок термінологічної лексики, який займає проміжне місце між функціонально обмеженими терміносистемами і загальнонавчаною лексикою (Бурячок 1983) [1].

Відповідно до цього підходу суспільно-політичні терміни не належать ні до термінологічної лексики, оскільки вона функціонально обмежена та позбавлена емоційно-експресивного забарвлення, ні до загальнонавчаної лексики, бо вони постійно інтерферують з нею. Тому межа між суспільно-політичною термінологією та загальнонавчаною лексикою є мінливою та рухливою. Дослідник виводить суспільно-політичний термін з традиційного вчення про термінологію. Аналізуючи

суспільно-політичний словник української мови, мовознавець виокремив групи досліджуваних одиниць, зокрема, політико-економічну термінологію, політико-філософську термінологію, політико-юридичну термінологію, частину воєнної лексики, лексику міжнародних переговорів, лексику, пов'язану із суспільно-державним устроєм, історією, з діяльністю КІРС та міжнародним комуністичним і робочим рухом, яка на сучасному етапі зазнала процесу пасивізації через свою неактуальність [1: 26–30].

1.2. Суспільно-політична термінологія – це відкрита система номінативних одиниць, різних за походженням, які спеціалізовані лексично, семантично та фразеологічно для вираження понять, що відображають сферу суспільно-виробничого та політичного життя нації (Панько, Кочан, Мацюк 1994; Бабій 2013; Карабута 2013; Сидоренко 2013) [2; 3; 4; 5].

Прихильники цієї концепції вважають, що суспільно-політична лексика створює не строго замкнуту термінологічну систему, а систему «вільніших» лексичних одиниць, ядро якої складають терміни. Суспільно-політичний термін може бути пов'язаним з відповідною ідеологічною концепцією [3; 4: 2]. Систематизовано ознаки, за якими суспільно-політична термінологія відрізняється від наукової та технічної. Мова йде про відсутність стильової закріпленості та замкненості, що сприяє включенню суспільно-політичних термінів до складу загальнонавчальної лексики. Саме ці особливості викликають труднощі у виокремленні суспільно-політичного терміна в публіцистичному тексті. Досліджувана суспільно-політична лексика містить своє ядро (до нього відносять одиниці світоглядно-філософського змісту, що виражають аксіологічні ідеологічні поняття і категорії суспільної свідомості) та периферію, куди потрапляють детермінологізовані одиниці з галузі міжнародного права, економіки, військової справи та ін. У межах підходу суспільно-політична лексика семантично споріднена із термінологізованими тематичними групами спеціальних понять суспільних наук [4: 3–4]. До складу суспільно-політичної термінології включають і загальнонавчальні слова, що отримали термінологічне значення, смисли, наносмисли для вираження понять, що віддзеркалюють сферу суспільно-політичного та економічного життя [5].

1.3. Суспільно-політична термінологія входить до суспільно-політичної лексики (Капуш 2000; Снісаренко 2009; Бірюкова 2012; Таран 2013; Туровська 2014) [6; 7; 8; 9; 10; 11].

Мовознавці вважають, що суспільно-політичну лексику характеризує дифузність кордонів, тематична дисперсія та широта сфер вживання. Виокремлено склад суспільно-політичної лексики [6; 7], до якої відносять найбільш вживану частину суспільно-політичної термінології, назви державних, партійних та інших громадських організацій та закладів, соціальних інститутів, найменування соціальних реалій та явищ життя різних країн тощо. Суспільно-політична термінологія постає як частина термінології суспільних наук, зокрема філософії, права, історії, економіки, політології тощо, якій притаманна ідеологізованість [8: 34]. Окрім цього, суспільно-політичну лексику формують одиниці різного походження, спрямовані ідеологічно та спеціалізовані лексично, семантично та фразеологічно для вираження понять з галузі суспільного, політичного, соціального, економічного, морально-етичного життя соціуму [11: 66].

1.4. Суспільно-політична лексика – особлива мовна підсистема (Холявко 2004) [12].

Вона постає як неоднорідна за складом макроструктура одиниць різного походження, які реалізують свій ідеологічний зміст та служать для вираження понять із

галузі суспільного, політичного, соціального, економічного, морально-етичного життя соціуму. Суспільно-політична лексика не може бути термінологією і до неї не можуть включатися терміни, оскільки, функціонуючи у складі суспільно-політичної лексики, значення слова передає лише найбільш характерні ознаки денотата, а вживання в ролі терміна передбачає вираження точного наукового поняття і належність до системи аналогічних термінів [12].

1.5. Суспільно-політична лексика та термінологія – це дві підсистеми однієї системи (Мороз 2005) [13].

Суспільно-політична лексика – це широкий багатоплановий корпус слів, різних за понятійною та функціональною сферою, але об'єднаних з соціолінгвістичного погляду в один потік вербалізації подій, феноменів державного та громадського життя суспільства в динамічних процесах розвитку мови, в оцінювальних, критичних, дискусійних і врешті актуальних положеннях, властивих певному соціуму в конкретну історичну добу. Умовно цей корпус містить дві підсистеми слів: функціонально-описову, до якої належить власне суспільно-політична лексика, та термінологічну, до якої входять суспільно-політичні терміни. Для подальшої класифікації компонентів в суспільно-політичній лексиці як один із критеріїв може бути застосовано співвідношення між суспільно-політичною лексикою та суспільно-політичною термінологією [13].

1.6. Суспільно-політичні терміни є ядром суспільно-політичної лексики (Панько 1984; Михайленко 2009) [14; 15].

Суспільно-політична лексика – це відкрита мікросистема національної мови, яка твориться, розвивається, функціонує в політичній системі та (залежно від комунікативних потреб) у суспільно-політичній сфері, в якій вона видозмінюється або припиняє своє функціонування за відсутності таких потреб. Суспільно-політична лексика створює не строго замкнену термінологічну систему [14: 110–111]. Суспільно-політичний термін входить до складу цієї мікросистеми і формує її ядро. Це викликано особливістю політичної термінології, яка переважно зрозуміла для більшості носіїв мови, що насправді нівелює лінгвістичні властивості терміна. Поєднання в межах суспільно-політичної лексики спеціальних термінів, загальноживаних слів, книжної лексики, просторіччя, емоційно-експресивної та нейтральної лексики зумовлює виникнення нових переносних значень у термінів. Однак всі вони мають характерну рису – наявність у них політичної семи, особливо у відповідних контекстах [15: 15].

1.7. Для одиниць суспільно-політичної лексики та суспільно-політичної термінології характерними є аксіологічні семи (Поліщук 2014) [16].

Суспільно-політичні терміни – це загальновідомі суспільно-політичні лексеми з нейтральною аксіологічною конотацією. Вони протиставлені аксіологічно маркованій суспільно-політичній лексиці, до якої відносять назви сталих суспільно-політичних понять та реалій з гнучкою конотативною зоною (служать для передачі динаміки цінностей суспільно-політичного процесу). Відділяють окремо лексеми, лозунги, лозунгові слова, власні імена, що характеризують конкретний факт, явище, подію, поняття, актуальні для певного відрізка часу; для них характерна діахронічна обмеженість та сильні асоціативні зв'язки і свідомості мовців – їх відносять до групи хронофактів [16: 139].

Одним із активно обговорюваних термінознавцями питань суспільно-політичної термінології є визначення її понятійної сфери: слід її трактувати як досить широку тематичну групу слів чи все ж як термінологію у традиційному розумінні слова? [8: 33].

Присяднемося до поглядів тих мовознавців, які за терміном суспільно-політична термінологія закріплюють значення сукупності термінів суспільних наук.

За структурою суспільно-політичні терміни можуть бути простими (однокомпонентними) та складними (багатокомпонентними) [4: 5; 7; 19]. В ролі першого компонента можуть виступати термінологічні й нетермінологічні одиниці різних граматичних розрядів слів. Дослідники суспільно-політичних терміносполук досі нечітко розмежовують фразеологічні та термінологічні словосполучення. Складні терміни суспільно-політичної термінології поділяють на три групи: галузеві терміни, що складаються з обох членів-термінів і зазвичай зрозумілі лише фахівцям у галузі суспільних наук; терміни змішаного типу, в яких лише один член є термінологічним словом; терміни, що складаються з обох нетермінологічних слів [7]. Найпоширенішим способом творення нових одиниць для суспільно-політичної термінології є шлях семантичної деривації [10; 15].

Найбільше погоджуються дослідники у виокремленні таких ознак суспільно-політичної термінології: динамічність та відкритість складу / тематична дисперсія / дифузність [2–4; 6–11; 14–15; 19–21]; функціонування за межами спеціального тексту / стильова не закріпленість / широта сфери вживання [1; 6–11; 15; 19–22]; загальна зрозумілість [5; 7–8; 11; 15; 18–21]; ідеологічність [3–4; 15; 18; 21; 23].

У виокремленні інших особливостей суспільно-політичної термінології дослідники не одностайні. До таких характеристик належать: наявність у термінів «суспільно-політичної» семи [22]; деаксіологізація термінів [18]; аксіологічна маркованість [16; 24]; наявність конотативно-номінативного різновиду первинного (прямого) значення, тобто значення, в якому денотативно-сигніфікативний і конотативний макрокомпоненти однаково представлені ядерною і периферійною частинами [23]; емоційно-експресивне забарвлення [1]; структура значення окремих слів також не лишається незмінною, а поповнюється або втрачає певні семантичні компоненти [15].

Суспільно-політичній лексиці, до складу якої входять терміни, приписують крім спільних ознак (ті, що одностайно виділяють у термінології), певні додаткові особливості. Насамперед, значення слів передають лише найбільш характерні ознаки денотата [12], вони є властиві певному соціуму в конкретну історичну добу [13]. Лексика розвивається та функціонує в політичній системі, вона може видозмінюватися або й припиняти своє функціонування [14; 15]. Приймаємо думку мовознавців, які зараховують до складу суспільно-політичної лексики суспільно-політичну термінологію, а тому припускаємо, що суспільно-політичні терміни за межами терміносистем суспільних наук можуть мати не тільки ознаки власне термінів, але й реалізувати властивості, що виникають в результаті входження суспільно-політичної термінології до загального вжитку, тобто в суспільно-політичну лексику.

Висновки

1. Суспільно-політична лексика містить суспільно-політичну термінологію.
2. Суспільно-політична термінологія постає як динамічна та відкрита сукупність термінів, за своєю природою структурно простих і складних одиниць із різних терміносистем суспільних наук.
3. Суспільно-політичний термін може функціонувати і за межами своїх терміносистем, характеризується належністю до однієї або кількох з них. При цьому він набуває нових ознак, зокрема стає ідеологічним знаком, містить аксіологічну маркованість, емоційно-експресивне забарвлення, втрачає чи поповнюється

семантичними компонентами, має гнучку конотацію та ряд інших ознак, що реалізуються за межами наукового стилю.

1. *Бурячок А.* Формування спільного фонду суспільно-політичної лексики східнослов'янських мов / Андрій Андрійович Бурячок. – К. : Наук. думка, 1983. – 248 с.
2. *Панько Т. І.* Українське термінознавство : підруч. / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацок. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
3. *Бабій Ю.* Лексико-семантичні засоби створення портрету політичного діяча [Електронний ресурс] / Ю. Бабій // *Вісник ХНЕУ «Наука и практика»*. – Режим доступу: <http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/pages/view/597>
4. *Карабута О.* Сучасна суспільно-політична лексика: семантико-структурний аспект / О. Карабута // *Науковий вісник ХДУ. Сер. : Лінгвістика : зб. наук. пр.* – Херсон : Вид-во ХДУ. – 2013. – Вип. 19. – С. 54–57.
5. *Сидоренко О.* Методологічні засади дослідження суспільно-політичної термінології / О. Сидоренко // *Іноземна філологія*. – 2013. – Вип. 125. – С. 55–61.
6. *Капуш А.* Еволюційні процеси в німецькій лексиці суспільно-політичного змісту (на матеріалі періодичних видань 80-х – 90-х років) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / А. Капуш. – К., 2000. – 20 с.
7. *Снісаренко Я.* Суспільно-політична лексика: історія вивчення / Я. Снісаренко // *Наука – 2009: теоретичні та прикладні дослідження : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., (Черкаси, 23–24 квіт. 2009 р.)*. – Черкаси : СУЕМ, 2009. – 172 с.
8. *Снісаренко Я.* Суспільно-політична лексика: проблеми визначення та вивчення / Я. Снісаренко // *Наукові записки. – Сер. : Філол. науки (мовознавство) : у 4 ч.* – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – Вип. 81 (4). – С. 31–35.
9. *Бірюкова О.* Суспільно-політична лексика: дискурсивні стратегії пом'якшення та дискредитації / О. Бірюкова // *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : зб. наук. пр.* – К. : Університет «Україна», 2012. – Вип. 26. – С. 17–29.
10. *Таран А.* Термінологізація лексики в суспільно-політичному дискурсі / А. Таран // *Термінологічний вісник*. – 2013. – Вип. 2 (2). – С. 138–143.
11. *Туровська Л.* Суспільно-політична лексика у творах Т. Г. Шевченка / Л. Туровська // *Філологічні науки*. – 2014. – Кн. 4. – С. 65–68.
12. *Холявко І.* Суспільно-політична лексика у пресі 90-х років ХХ ст. (семантико-функціональний аналіз) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / І. В. Холявко. – Кіровоград, 2004. – 20 с.
13. *Мороз О.* Сучасна чеська суспільно-політична лексика: семантика, структура, динаміка : автореф. дис. ... канд. філол. наук / О. Мороз. – К., 2005. – 20 с.
14. *Панько Т. І.* Соотношение интернационального и национального в общественно-политической терминологии восточнославянских языков / Т. И. Панько. – Львов, 1984. – 178 с.
15. *Михайленко Л.* Динаміка суспільно-політичної лексики української мови кінця ХХ – початку ХХІ століття (на матеріалі мови українських засобів масової інформації) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Л. Михайленко. – К., 2009. – 19 с.
16. *Поліщук Н.* Термінологічна лексика Майдану (на матеріалах газет «Дзеркало тижня», «Українська правда», «Газета по-українськи», «Високий Замок») [Електронний ресурс] / Н. Поліщук // *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Проблеми української термінології. – 2014. – № 791. – С. 138–143. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua>
17. *Сидоренко О.* Функціонально-семантичні особливості складних суспільно-політичних термінів / О. Сидоренко // *Іноземна філологія*. – 2014. – Вип. 127, ч. 1. – С. 53–59.
18. *Демкова Т.* Суспільно-політичні терміни та фахові лексеми у «Глумачному словнику сучасної української мови»: регіональний аспект / Т. Демкова // *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. : Філологія*. – 2011. – № 936. – Вип. 61. – С. 145–150.

19. Снісаренко Я. Вплив лінгвальних та екстралінгвальних чинників на розвиток суспільно-політичної лексики та суспільно-політичної термінології [Електронний ресурс] / Я. Снісаренко // Термінологічний вісник. – 2013. – Вип. 2 (2). – С. 88–93. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/>
20. Снісаренко Я. Семантичний аналіз суспільно-політичної лексики української та англійської мов / Я. Снісаренко // Наук. записки. – Сер. : Філологічні науки (мовознавство) : у 5 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – Вип. 89 (3). – 424 с.
21. Снісаренко Я. Суспільно-політична лексика як специфічна лексична категорія / Я. Снісаренко // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : зб. наук. пр. – К. : Університет «Україна», 2012. – Вип. 26. – 309 с.
22. Яценко Н. Політичні інновації в мові сучасних засобів масової інформації / Н. Яценко // Наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Філол. науки. – Кам'янець-Подільський : «Аксиома», 2009. – Вип. 20. – С. 777–779.
23. Мінчак Г. Семантичний процес ідеологізації номінативних одиниць у сучасній українській мові (на матеріалі української періодики кін. XX – поч. XIX ст.) [Електронний ресурс] / Г. Мінчак. – Режим доступу : http://www.upol.cz/fileadmin/user_upload/Ved.pdf (с. 293–303).
24. Демкова Т. Суспільно-політична термінологія в оцінному полі радянського політичного дискурсу / Т. Демкова // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. : Філологія. – 2011. – № 936. – Вип. 61. – С. 95–98.

**SOCIAL AND POLITICAL VOCABULARY, SOCIAL AND POLITICAL
TERMINOLOGY, SOCIAL AND POLITICAL TERM:
NATURE, FUNCTIONS AND ESSENTIAL FEATURES**

Olena Poleshchuk

*Ivan Franko National University in Lviv
vul. Universytetska, 1, Lviv, Ukraine
olenastasia@gmail.com*

The article reviews approaches to the studies of social and political term, social and political terminology, as well as social and political vocabulary, described in the works of modern Ukrainian linguists, namely A. Buriachok, T. Panko, O. Moroz, L. Mykhailenko, Ya. Snisarenko, I. Kholiavko, N. Yatsenko, A. Taran, L. Turovska, O. Sydorenko and others.

On the basis of twenty four sources it has been revealed that linguists are not unanimous in their approaches to the notions ‘social and political vocabulary’, ‘social and political terminology’ and ‘social and political term’. The author has generalized researchers’ views in seven concepts: social and political terminology is a special layer of terminological vocabulary; social and political terminology is an open system of nominative units, the core of which consists of terms related to term systems of certain social sciences; social and political terminology belongs to social and political vocabulary; social and political vocabulary is a special language subsystem; social and political vocabulary and terminology are two subsystems of one system; social and political terms make the core of social and political vocabulary; units of social and political vocabulary, as well as social and political terminology, are characterized by axiological semes.

The author has arrived to the following conclusions: social and political vocabulary includes social and political terminology; social and political terminology is a dynamic and open aggregate of structurally simple and complex units from various terminological systems of social sciences; social and political term makes one of the units of these various terminological systems, it can be used beyond their limits and is characterized by belonging to one or several systems and by presence of social and political seme. Beyond the limits of its terminological system social and political term can acquire the following features: ideologization, axiological markedness, emotive and expressive coloring. It can also lose or get

---

supplemented with semantic components, have flexible connotation and a range of other peculiar features traced beyond scientific style.

Key words: theory of term, social and political vocabulary, social and political terminology, social and political term, general vocabulary.

Стаття надійшла до редколегії 21.03.2015

Прийнята до друку 17.04.2015